

DUNA-RÉGIÓ, VAGY RÉGIÓK A DUNA MENTÉN?

KOVÁCS PÉTER PhD-hallgató

Pécsi Tudományegyetem Természettudományi Kar Földtudományok Doktori Iskola

Danube region or region along the Danube

Summary

The area along the Danube River can not be characterized as a typical or classical region; it is much more a specific kind of a network-region, because of its spatial and cultural heterogeneity. The region can be divided by the attributes of the settlement-system, the population density and the position of the higher level centres into three main spatial unit: the Germanian and Upper Austrian section, an other one in the Carpathian Basin, and finally the areas along the Lower Danube. The first is specified by its high population and impressive settlement density, and with the remarkable number of well-developed regional centres based of the river. The last stage, the Lower Danube shows significant contrast with the first one (with low population density, lack of riverside cities), and the second section has a kind of duality itself. On the one hand there is the Vienna – Budapest axis, which is, in functional meaning, the most developed core area of the whole Danube “region”. But on the other hand, there lack of middle sized or bigger cities is also a feature of the Hungarian and Serbian section from Budapest to Belgrade.

1. Bevezető

A Duna mente a mai, egyre inkább regionalizálódó Európában egy újabb olyan térség, mely az EU-n belül egy szorosabb összefogás és együttműködés keretében igyekszik az eddiginél sokkal jobban kihasználni komparatív előnyeit. A német tartományoktól egészen a Fekete-tengerig húzódó, számos balkáni államot magába foglaló térségen belül a Duna összekötő szerepe a terület integrálásában és elválasztó, határ jellege a történelem során folyamatosan változott. Napjainkban folyamatai azonban arról tanúskodnak, hogy komoly elhatározás és elkötelezettség van egy Duna-menti együttműködés, egyfajta Duna-régió létrehozása iránt.

2. Duna-régió?

A címben megfogalmazott kérdés mögött rejlő dilemma, hogy vajon értelmezhető-e a dunai tér egységes régióként, vagy mindössze a Duna által harántolt régiókról beszélhetünk? A régió fogalmi meghatározásával mind nemzetközi, mind hazai tudományos életben számtalan kutató foglalkozott. Közülük néhányan a komplex földrajzi régiót, mint tág értelemben meghatározott gazdasági körzetet írták le, mint *Probáld Ferenc*,¹ mások, a földrajzi térszerveződési rendszerek egyik szintjének gondolják, mint *Nemes Nagy József*.² *Tóth József*³ szerint azonban a régiók a térsztruktúrák természetes fejlődésének eredményeképpen kialakult komplex térszerveződési egységek, melyekre jellemző a specialitás, kifejezett központtal rendelkeznek és határuk a ritkás településhálózatú térben a központtól távolabb helyezkedik el. *Hagget* a régiókat alapvetően két típusra osztja: egységes- és csomóponti régióra. Míg előbbire a homogenitás és az éles határvonal jellemző, addig utóbbi egy centrum köré szerveződő egység,

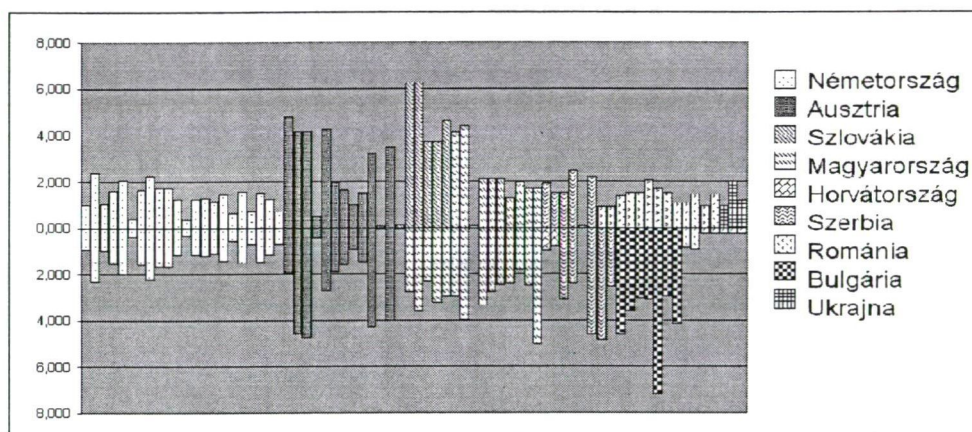

melynek határa térben elmosódott.⁴ *Trócsányi András* az egységes és csomóponti régió mellett megkülönböztet úgynevezett perceptuális vagy felfogásbéli régiót is. Véleménye szerint ez utóbbi létező, de nehezen lehatárolható, leginkább az emberek fejében élő, kulturális alapon szerveződő régió.⁵ Bár a különböző tudományterületek kutatói mind másképp értelmezik a régiót. Legtöbbjük megemlíti egyfajta társadalmi-gazdasági összetartozást és régiót, mint centrummal rendelkező önálló térkategóriát képzelik el.

A Duna-menti térség centrumának meghatározásánál a *településhálózat* és sajátosságainak vizsgálata – a települések sűrűsége és az általuk koncentrált népesség valamint a kiemelt pontoknak (városoknak) a települések hierarchiájában elfoglalt helye – meghatározó szempontok lehetnek.

3. A Duna-menti térség településhálózati sajátosságai

A regionális terek alkotóelemei a települések, melyek egymással különböző irányú és intenzitású kapcsolatban állnak.

1. ábra. A Duna menti térség településsűrűsége (település/100 km²)
(Forrás: A szerző saját szerkesztése)

Az első ábrán a Duna jobb, illetve bal partján elhelyezkedő területek településsűrűségét láthatjuk,⁶ ahol jelentős kiugrásokat tapasztalunk ott sűrű településhálózatról beszélhetünk, ahol pedig alig emelkedik a diagram 0 fölé ott a vizsgált közigazgatási egység egyetlen településből, városból áll. Ennek alapján eltérő településsűrűségű területek különíthetők el. Az egyik ilyen a Duna németországi szakasza, ahol viszonylag alacsony településsűrűség mellett a jelentősebb városok is találhatóak, mint Ulm, Ingolstadt, Regensburg, Passau. A második a Duna részben alpi, de leginkább kárpát-medencei területe, ahol az előzőnél egy jóval sűrűbb településhálózat mellett, az észak–déli irányú szakaszon kifejezetten alacsony településsűrűségű terek találhatóak. A harmadik egységet az al-dunai térség alkotja. Ez esetben a specialitást egy feltűnő aszimmetria teremti meg. Míg a román parton még a németországinál is alacsonyabb településsűrűséggel találkozunk, addig a bulgár mutatók vetekednek a magyar–szlovák határszakasz mentén megfigyelhetővel.

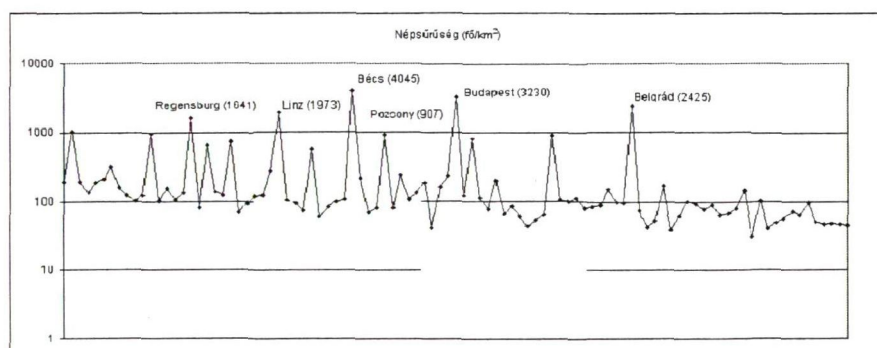
A sűrűsödések és ritkulások legfőbb oka a természetföldrajzi környezet, mely elsődleges befolyással bír egy népcsoport letelepedésében és ezzel együtt egy település kialakulásában. Míg a Duna baden-württembergi és bajorországi szakaszának településsűrűsége között is érzékelhető különbségek vannak. Ennek oka, hogy az előbbi területén a Fekete Erdő és a Sváb-Alb

orográfiailag tagolt térsége csak az apróbb településekből álló, így sűrűbb hálózat kialakulásának kedvezett. Ezzel szemben Bajorország területén – ahol a Duna kiér a Sváb-Bajor-medencére – elegendő tér állt rendelkezésre a nagyobb városok kialakulásához és ezzel együtt egy elemeiben koncentráltabb, tehát ritkább településhálózat létrejöttéhez. Hasonlóan a Baden-Württembergben tapasztaltakhoz Oberösterreich és Niederösterreich tartományok Duna-menti területeinek jelentős részén sem találunk nagyvárosokat – leszámítva a medenceközépi elhelyezkedésű Linzt és a Bécsi-medence peremén Bécset –, hanem sok kis- és középvárossal tarkított, elaprózott településhálózatot és ezzel együtt magas településsűrűséget figyelhetünk meg. A Kárpát-medence alföldi jellegű területe – főleg, ha hegyvidék és síkság találkozásánál – kedvezett a jelentősebb nagyvárosok – jelen esetben fővárosok – kialakulásának, mint a medence központi területén elhelyezkedő Budapest, vagy a nyugati kapuban elhelyezkedő Pozsony, bár ez utóbbi esetében nem ez volt a meghatározó tényező.

Azokon a területeken, ahol a folyam széles ártérrel rendelkezett – mint a Budapesttól délre található, valamint az al-dunai szakaszok bal partjai, ott meglehetősen gyér településhálózat alakult ki, hiszen az évről évre kiöntő Duna megakadályozta állandó települések létrejöttét és töretlen fejlődését. Ezzel szemben a jobb part sűrű településhálózata elsősorban annak köszönhető, hogy a Balkán-hegységet átszelő folyóvölgyek teraszai – mint ármentes térszínnek – kiváló adottságokat biztosítottak a lakosság megtelepedésére és a települések létrejöttére.⁷

A településsűrűségben tapasztalható egyedi vonásokat jól alátámasztják az egyes területek népsűrűségében tapasztalható sajátosságok.

2. ábra. A Duna menti térség népsűrűsége (fő/km²)
(Forrás: A szerző saját szerkesztése)

A második ábrán is megfigyelhetünk egy hármas tagolódást, mellyel a településsűrűség esetében már találkoztunk. A németországi, illetve részben osztrák szakasz alacsony népsűrűségű területein szinte teljesen szabályosan követik egymást a nagyvárosokat jelző magas népsűrűségi mutatók. A legmagasabb népsűrűséget és ezzel együtt a legjelentősebb népességgkoncentrációt a Duna-menti térség a folyó kárpát-medencei szakaszán éri el. Ezen belül is a Bécs–Pozsony–Budapest tengely emelhető ki, ahol a közvetlenül a Duna mentén élő népesség (~21,2 ml fő) 40%-a él. Ellentétben a németországi szakasszal ebben az esetben a nagyobb népsűrűségi mutatók a fővárosoknak, mintsem a körzetek és kistérségek magas népességgkoncentrációjának köszönhető. A havasalföldi területen szintén alacsony népsűrűségű vidékeket találunk, ami jelentős részben annak köszönhető, hogy a terület a dunai ártér része. A torkolat környéki megyék népsűrűségének emelkedése ez ott található jelentős lakosságú kikötővárosoknak (Braila, Galați) köszönhető.⁸ A magas népsűrűségű területek jól mutatják, hogy mely vidékeken járult hozzá a Duna a népesség letelepedéséhez és a városok intenzív fejlődéséhez.

4. A településhálózat központjai: a városok

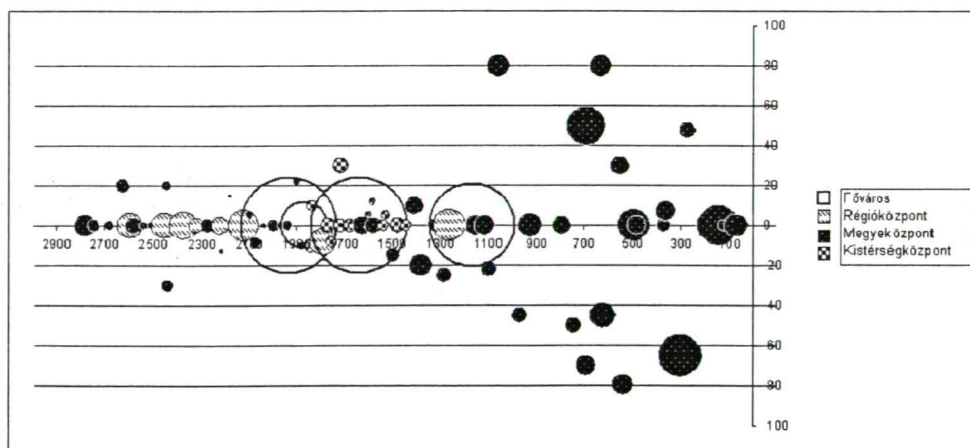
A településhálózat kitüntetett pontjai a városok, mely a régiók igazgatási központjai, koncentrálnak térségük gazdasági- és humán erőforrásait jelentős részét. Mivel a Duna menti tér Európa számos országát foglalja magában, ezért érdemes rövid kitekintést tenni az európai *városhierarchiára*.

Rechnitzer János az európai városhálózat nemzetközileg kiemelkedő központjait öt kategóriába sorolta. A legfelső kategóriába – mint globális csomópontok – mindössze két város: London és Párizs került. Ezt követi az *Európa motorjaiként* definiált, jelentős gazdasági-, versenyképesség- és humán erőforrás-potenciállal rendelkező városok, melyek közül csupán egy: Bécs található közvetlen a Duna mentén. Ezt követik az erős megaközpontok illetve a már periférikus elhelyezkedésű potenciális központok. Ez utóbbiba tartozik Budapest. Az ötödik kategória a gyenge megaközpontok melybe Pozsony, Bukarest és talán Belgrád tartozhat.⁹

Ebből jól látszik, hogy a térségben található városok európai összehasonlításban nem tartoznak a kontinens legjelentősebb centrumtelepüléseihez, leszámítva talán Bécsset, mely a nemzetközi politikai életben betöltött meghatározó szerepvállalása miatt emelkedik ki. Ami pedig előre vetíti számunkra azt a nem túl fényes jövőképet, hogy Európának ezen területe várhatóan hosszabb távon sem lesz az európai térfolyamatokat, politikát, gazdasági növekedést potenciálisan befolyásolni képes makrotérség.

Némileg árnyalja a képet, ha figyelembe vesszük a nem közvetlen a Dunára települt, de térségére jelentős hatással bíró városokat: Stuttgartot és München, melyek nemcsak országos, de európai szinten is rendkívül fejlett városok; valamint az alsó kategóriában helyet foglaló Bukarestet, mely fővárosi szerepkörénél és jelentős népességénél fogva potenciális növekedési góc az al-dunai területen.

Amennyiben kizárólag a Duna-menti térséget vizsgáljuk akkor közigazgatási szempontból – mely jelentős hatással van a gazdasági, humán erőforrási és versenyképességi tényezőkre is – négy városi kategória különíthető el, melyet a harmadik ábrán láthatunk.

3. ábra. Közigazgatási központok a Duna mentén
(Forrás: A szerző saját szerkesztése)

A fenti ábra azt is megmutatja számunkra, hogy a Duna-menti térség központi települései a népesség és a távolság arányában hol helyezkednek el a folyam mentén. Ez esetben is egy hármas tagolódást figyelhetünk meg. Elsőként a német és nyugat-ausztriai területe-

ket lehet említeni, amelyek bár nem rendelkeznek fővárossal, vagy fővárosi rangú településsel, de számos – főleg Bayern tartományban – a Dunára települt jelentős regionális központ található itt. Emellett a körzetközpontok jelentős része is közvetlen a Dunára települt. A második a kárpát-medencei szakasz, mely településhierarchia szempontjából kiemelkedik a Duna-menti térből, hiszen itt található mind a négy főváros (Bécs, Pozsony, Budapest és Belgrád), valamint regionális központok (Győr, Novi Sad) és számos megyei és kistérségi szintű központi település.

Meg kell jegyezni azonban, hogy a négy fővárosból három jelentősége az elmúlt évszázadban jelentősen csökkent. Bécs és Budapest az első világháború végéig egy európai nagyhatalom társcentrumai voltak, míg a 20. század nagyobbik felében Belgrád egy némileg birodalmi jellegű középhatalom fővárosa volt. Az Osztrák–Magyar Monarchia, majd jóval később Jugoszlávia felbomlásával Bécs, Budapest és Belgrádi is jelentősen veszítettek nemzetközi szerepkörükből, ugyanis drámai mértékben csökkent az a tér, mely felett a fővárosok, irányítani, szervezni tudtak. Ez pedig az egyes nemzetállamok városhálózatában a vízfej effektus kialakulásához vezetett.¹⁰

Pozsony ezzel szemben a XX. század egészében emelkedő pályán mozgott és pozíciója már Csehszlovákia megalakulásával erősödött, a megelőző XIX. századhoz képest, majd a rövid életű Tiso-féle, később pedig a modern Szlovákia megalakulásával fővárossá lépett elő és az ehhez szükséges funkciók és intézményrendszer kiépítésének köszönhetően rohamos fejlődésnek indult, amely ráadásul látványos gazdasági szerkezetváltással és ipari dualizmussal járt együtt.

A harmadik, jól elkülönülő terület a Duna Kárpátoktól délre eső, alsó szakasza, mely nemcsak fővárossal, de regionális jelentőségű központtal sem rendelkezik, pontosabban ezen városok a Dunától jóval távolabb települtek, mint a történeti Olténia központja: Craiova, vagy a munténiai Bukarest. A megyei központok pedig jellemzően nem a Duna mentén, hanem attól távolabb – 40–80 km-es sávban – találhatók. A folyam mentén csupán néhány nagyobb város: Drobeta-Turnu Severin, a Giurgiu-Rusze várospáros és a torkolatkörnyéki városok: Braila, Galați, Izmail említethetők meg, mint jelentős népességet tömörítő központok. Ha nem is fővárosi rangú, de kiemelkedő, a Dunára települő központok kialakulására azért sem volt esély, mert az államok erőforrásaiból csupán egyetlen nagyváros fejlesztésére volt elegendő forrás, ami szinte minden esetben a főváros volt.¹¹

5. Összegzés

Napjaink regionalizálódó Európájában a Duna menti országok között egyre szorosabb gazdasági, társadalmi és kulturális együttműködés figyelhető meg. A folyam által felfűzött terek azonban rendkívül heterogének és így nem klasszikus értelemben vett homogén, hanem csomóponti régióként értelmezhetők. A régió vázát alkotó városhálózat kialakulását, a központok elhelyezkedését és ezzel együtt a népesség koncentrálódását nagymértékben határozta meg a természeti környezet, hiszen az árvízjárta területeken ritkább településhálózat jöhetett létre. A vizsgált szempontok alapján jól kirajzolódik a régió hármas tagolódása: a németországi és részben osztrák szakasz, a kárpát-medencei és az al-dunai. Mind a népsűrűség, mind a központok száma és városhierarchiában elfoglalt helye alapján a Kárpát-medence, azon belül is a Budapest–Pozsony–Bécs tengely tekinthető a régió centrumtárságának.

Jegyzetek

1. **Probáld F.** (1995): A regionális földrajz helye a geográfiában (Háttérkép). In.: **Nemes N. J.** (szerk.): Regionális Tudományi Tanulmányok. ELTE Regionális Földrajz Tanszék, Budapest, 42. old.
2. **Nemes Nagy J.** (1998): A tér a társadalomkutatásban. Hilscher Rezső Szociálpolitikai Egyesület, Budapest, 260. p.
3. **Tóth J.–Pap N.** (2002): Rajon és régióelméletek. In.: **Tóth J.** (szerk.): Általános társadalomföldrajz II. Dialóg Campus Kiadó, Budapest–Pécs, 289–304. old.
4. **Haggett, P.** (2006): Geográfia. Typotex Kiadó, Budapest, 360–390. old.
5. **Trócsányi A.–Tóth J.** (2002): A magyarság kulturális földrajza. Pro Pannonia Kiadó, Pécs, 27–47. old.
6. Az ábrán felfelé mutató oszlopok a bal parti, míg a lefelé mutatók a jobb parti területek településűrűségét mutatják. Egy-egy oszlop NUTS 4-es szintű egységekre vonatkozik, leszámítva Horvátországot, Romániát és Bulgáriát, ahol a megyei beosztást vettem alapul, mivel nem álltak rendelkezésre részletesebb adatok.
7. **Dinev L.–Misev K.** (1981): Bulgária földrajza. Gondolat Kiadó, Budapest, old.: 352.
8. **Hardi T.** (2002): A Duna menti területek regionális különbségei, együttműködési lehetőségei. In.: **Glatz F.** (szerk.): A magyarországi Duna-völgy területfejlesztési kérdései I. kötet. Magyar Tudományos Akadémia, Budapest, 99–118. old.
9. **Rechnitzer J.** (2007): Az európai regionális politika és a városfejlődés. In.: Magyar Tudomány, 692–703. old.
10. **Reményi P.** (2008): A Balkán-félsziget városhálózatának alapvonásai – A nagyvárosi struktúra. In.: **Reményi P.–Szebenyi A.** (szerk.): V. Magyar Politikai Földrajzi Konferencia. PTE TTK Földrajzi Intézet, Pécs, 372–382. old.
11. **Illés I.** (2002): Közép- és Délkelet-Európa az ezredfordulón. Dialóg Campus, Budapest–Pécs, 72–80. old.